

MENTALIZACIJOS RAIDOS VEIKSNIŲ VAIKYSTĖJE IR PAAUGLYSTĖJE APŽVALGA

Lina Gervinskaitė-Paulaitienė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 7605
El. paštas: lina.gervinskaite@fsf.vu.lt

Rasa Barkauskienė

Socialinių mokslų daktarė docentė
Vilniaus universitetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 7605
El. paštas: rasa.barkauskiene@fsf.vu.lt

Mentalizacija yra elgesio supratimas susiejus su intencionaliomis psichikos būsenomis. Nors šis gebėjimas literatūroje apibrėžiamas šiek tiek skirtingai, taip pat šiek tiek skirtingai aiškinama jo raida, pastaroju metu vis didėja susidomėjimas tarpasmeniniais mentalizacijos raidos veiksniais. Fonagy, Steele, Moran ir Higgitt (1991), taip pat Fonagy, Gergely, Jurist ir Target (2004) siūlomas požiūris, kai vaikų prierašumas ir tėvų mentalizacija yra suprantami kaip itin reikšmingos vaikų mentalizacijos raidos prielaidos, yra plačiau aprašomas ir empiriškai tikrinamas ankstyvoje vaikystėje. Vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje, vykstant reikšmingiems prierašumo sistemos pokyčiams, prierašumo ir tėvų mentalizacijos vaidmuo vaiko mentalizacijos raidai ir sklaidai nėra apibrėžtas. Šios apžvalgos tikslas yra atskleisti ir analizuoti svarbiausius empirinius atradimus, susijusius su mentalizacijos vaikystėje ir paauglystėje tyrimais ir taip išryškinti ir kritiškai įvertinti vaiko prierašumo ir tėvų mentalizacijos, kaip pagrindinių teoriškai postuluojamų veiksnių, vaidmenį vaiko mentalizacijos raidai. Apžvelgti tyrimai rodo, kad gera tėvų mentalizacija yra svarbi saugiam prierašumui ir psichikos teorijos įgijimui ankstyvoje raidoje, atskleidžia motinų reflektvyvosios funkcijos prierašumo santykiuose svarbą organizuotoms vaiko prierašumo strategijoms. Be to, prasta motinų reflektvyvoji funkcija siejasi su dezorganizuotu prierašumu, o šis, skirtingų tyrimų duomenimis, yra susijęs su prastesniais mentalizacijos gebėjimais tiek ankstyvoje, tiek vėlesnėje raidoje. Nors prierašumo, saugumo ir mentalizacijos ryšys lieka svarbus ir vidurinėje vaikystėje, ir paauglystėje, tyrimai pateikia skirtingų duomenų apie strategijų reikšmę mentalizacijos naudojimui ir kartu rodo, kad ne tiek prierašumo saugumas, kiek prierašumo sistemos organizavimas apskritai yra sėkmingos mentalizacijos raidos sąlyga. Empiriniai duomenys rodo, kad motinų mentalizacija būna svarbi vaiko mentalizacijai ir vėlesnėje raidoje, kartu atskleisdami skirtingų motinos mentalizacijos gebėjimo dėmenų reikšmę vaiko ir paauglio mentalizacijos raiškai. Kita vertus, vis dar nepakanka empirinių duomenų, kurie leistų paaiškinti galimus aptariamų procesų sąveikos vėlesnėje raidoje mechanizmus. Apžvelgus esamus tyrimus galima teigti, kad Fonagy ir kolegų siūlomas požiūris gali būti iš dalies perkeltas ir į vėlesnę raidą: tiek tėvų mentalizacija, tiek vaiko prierašumas yra svarbūs vaiko mentalizacijos veiksniai.

Pagrindiniai žodžiai: mentalizacija, reflektvyvoji funkcija, psichikos teorija, ankstyvoji vaikystė, vidurinė vaikystė, paauglystė.

Mentalizacija, apibūdinama kaip gebėjimas suprasti savo ir kito žmogaus vidinį pasaulį, reaguoti ne tik į matomą elgesį, bet ir į už jo slypinčias psichikos būsenas, yra vienas esminių žmogaus gebėjimų. Jis dalyvauja tiek sėkmingose, tiek sudėtingose, konfliktinėse kasdienėse žmonių sąveikose su kitais ir santykiyje su pačiu savimi. Pakankamai gera mentalizacija siejama su emocijų reguliacija, savo autorystės jausmo patyrimu, psichikos sveikata, atsparumu, sėkmingai besiklostančiais socialiniais santykiais (Allen, Fonagy, & Bateman, 2008), o jos deficitas ar iškraipų pasitaiko įvairios psichopatologijos atvejais (Fonagy, Bateman, & Bateman, 2011; Gervinskaitė-Paulaitienė ir Barkauskienė, 2014). Šiuo gebėjimu jau trečiąjį dešimtmetį itin domimasi mokslinėje literatūroje – kuriasi teoriniai požiūriai ir randasi vis daugiau empirinių tyrimų, siekiančių paaiškinti ir įrodyti, kaip raidoje žmogus įgyja ir plėtoja gebėjimą suprasti savo ir kitų psichiką bei susieti psichikos būsenas su elgesiu. Daugiausia analizuotos ankstyvosios mentalizacijos gebėjimo raidos aplinkybės (Ensink, Normandin, Plamondon, Berthelot, & Fonagy, 2016; Fonagy et al., 1991; Meins, Fernyhough, Russell, & Clark-Carter, 1998; Stacks et al., 2014), o pastaruoju metu keliami klausimai ir apie tolesnę šio gebėjimo sklaidą ir veiksnius raidoje (Borelli, St. John, Cho, & Suchman, 2016; Rosso, Viterbori, & Scopesi, 2015; Valle, Massaro, Castelli, & Marchetti, 2015).

Literatūroje esama keleto skirtingų terminų ir būdų, pasitelkiamų pavadinti ir įvertinti gebėjimą suprasti savo ir kito vidinį pasaulį bei interpretuoti elgesį, remiantis psichinėmis būsenomis (Gervinskaitė-Paulaitienė, 2014; Vrouva, Target, &

Ensink, 2012). Šiame straipsnyje remiamasi šiuolaikine psichodinamine raidos samprata, kai gebėjimui suprasti vidinį pasaulį vartojama mentalizacijos sąvoka ir dalyje šios krypties empirinių tyrimų ji operacionalizuojama kaip reflektvyvoji funkcija (Fonagy et al., 1991; Ha, Sharp, Ensink, Fonagy, & Cirino, 2013; Slade, 2005). Psichodinaminių raidos teorijų požiūriu, mentalizacijos (reflektvyvosios funkcijos) raidai tarpasmeninio konteksto veiksniai – prieraišumo santykių su tėvais (globėjais) ir pačių tėvų mentalizacijos kokybė – laikomi esminiais (Fonagy et al., 1991). Tad straipsnio šerdis yra šių veiksnių vaidmens mentalizacijos raidai nuo ankstyvosios vaikystės iki paauglystės analizė, sugretinant teorines sampratas ir jas grindžiančius empirinius tyrimus. Svarbu paminėti, kad toks gretinimas ne visada simetriškas dėl keleto priežasčių. Pirma, nors mentalizacijos raidos sąlygos ankstyvojoje vaikystėje teoriškai aprašomos gana plačiai, esama nemažai empirinių tyrimų, vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje, vykstant reikšmingiems prieraišumo sistemos pokyčiams, prieraišumo ir tėvų mentalizacijos vaidmuo tolesnei vaiko mentalizacijos raidai ir sklaidai nėra teoriškai apibrėžtas. Antra, besirandantys empiriniai tyrimai, kuriais siekiama suprasti minėtų veiksnių sąsajas su vaiko ir paauglio mentalizacija, leistų užpildyti šią teorinę nišą, tačiau mentalizacija juose vertinama iš skirtingų perspektyvų. Trečia, apžvalga grindžiama daugiausia empiriniais skerspjūvio tyrimų, kurie dominuoja šiandieniuose šios srities tyrimuose, duomenimis. Taigi šios apžvalgos tikslas yra atskleisti ir analizuoti svarbiausius empirinius atradimus, susijusius su mentalizacijos vaikystėje ir

paauglystėje tyrimais ir taip išryškinti ir kritiškai įvertinti vaiko prieraišumo ir tėvų mentalizacijos, kaip pagrindinių teoriškai postuluojamų veiksnių, vaidmenį vaiko mentalizacijos raidai.

Mentalizacija: terminijos įvairovė ir aprėptis

Šalia mentalizacijos termino (Fonagy et al., 2004) yra keletas kitų sąvokų, vartojamų įvardyti gebėjimui suprasti vidinį pasaulį, tai – psichikos teorija (Baron-Cohen, Leslie, & Frith, 1985), refleksijos (Fonagy & Target, 1997) arba reflektyvioji (Slade, 2005) funkcija, motinos numanymas apie vaiko psichiką (Meins et al., 2002). Tokia terminijos įvairovė žymi ir subtilius, bet itin svarbius paties reiškinių bei jo raidos sampratos skirtumus. Toliau juos ir aptarsime.

Kaip minėjome, pirmenybę teikiame mentalizacijos terminui, kurį plačiai pradėjo vartoti Peteris Fonagy ir jo kolegos. Jų požiūriu, *mentalizacija* apibrėžiama kaip elgesio supratimas susiejus su intencionaliomis psichikos būsenomis, kaip antai norai, poreikiai, emocijos, įsitikinimai, tikslai, mintys (Allen et al., 2008). Tai gebėjimas, sąveikaujant su kitais žmonėmis, nuolat daryti prielaidą (dažnai nesąmoningai), kad, kaip ir pats, kiti turi vidinį pasaulį su savo jausmais, mintimis ir troškimais (Fonagy et al., 2004). Nors dažniausiai mentalizacija įvardijama kaip gebėjimas, ji kartu yra ir procesas; tai ne statiškas, o dinamiškas gebėjimas, kurio raiška gali glaudžiai sietis su situaciniais veiksniais (Allen et al., 2008).

Mentalizacija yra daugiakomponentis reiškinyss, nukreiptas tiek (1a) į save, tiek (1b) į kitą, apimantis rėmimąsi tiek (2a) išorėje matomais psichikos būsenų poży-

miais, matomu elgesiu, tiek supratimu apie (2b) viduje išgyvenamas psichikos būsenas, atsiskleidžiantis tiek (3a) valingai, dedant sąmoningas pastangas, tiek vykstantis (3b) intuityviai, implicitiškai (Fonagy & Luyten, 2009). Mentalizacija turi (4a) kognityvų ir (4b) emocinių komponentus. Mentalizacijos raiškai itin svarbus visų šių dėmenų balansas (Luyten & Fonagy, 2015). Nors tyrimuose būtų ypač svarbu įvertinti visus mentalizacijos dėmenis, toks išsamus vertinimas yra sudėtingas dėl įvertinimo būdų stokos, tad kol kas dažniau pasirenkama analizuoti vieną ar keletą dėmenų arba mentalizacija vertinama bendrai, neišskiriant jos profilio.

Kitas svarbus terminas yra *reflektyvioji (refleksijos) funkcija (toliau tekste – RF)*. Neretai ši funkcija suprantama kaip mentalizacijos sinonimas, tačiau kai kuriuose tyrimuose (pvz., Steele, Steele, Croft, & Fonagy, 1999; Slade, Grienberger, Bernbach, Levy, & Locker, 2005) reflektyviosios funkcijos terminas žymi mentalizaciją išimtinai prieraišumo santykiuose. Empiriniuose tyrimuose reflektyvioji funkcija dažnai nurodo bendrą visas pirmiau išskirtas mentalizacijos dimensijas apimančią reiškinį – taip šis terminas žymi operacinę mentalizacijos kintamąjį. Taigi mentalizacijos terminas aprėpia platesnę reiškinio sampratą, nebūtinai susijusią su prieraišumo santykių kontekstu. Dar vienas skirtumas kildinamas iš termino vartosenos skirtingose kryptyse: reflektyviosios funkcijos terminas tradiciškai yra labiau siejamas su psichodinaminiu požiūriu, o mentalizacijos terminas dažnesnis raidos ir neuromokslų literatūroje (Ha et al., 2013).

Psichikos teorija (toliau tekste – PT) yra trečiasis giminingas terminas. Ji

apibrėžiama kaip gebėjimas interpretuoti kito žmogaus elgesį priskiriant psichikos būsenas sau ir kitiems žmonėms (Astington, Pelletier, & Homer, 2002). Nors sąvokos turinys labai artimas mentalizacijos apibrėžimui, o ir dalyje mokslinės literatūros PT ir mentalizacijos terminai vartojami kaip sinonimai, vis dėlto yra ir keletas svarbių skirtumų. Vienas jų yra tai, kad psichikos teorija yra siauresnė sąvoka, dažniau siejama su kognityviais gebėjimo suprasti psichikos būsenas (Wellman, Cross, & Watson, 2001), ypač vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, ypatumais (Baron-Cohen et al., 1985). Kitas skirtumas apima požiūrį į gebėjimo raidą. Psichikos teorijos sampratoje, ateinančioje iš kognityvios raidos psichologijos ir neuromokslo, socialinio konteksto veiksniai ilgą laiką buvo ignoruojami ir tik pastaruoju metu imti traktuoti kaip skatinantys ar trukdantys psichikos teorijos, manoma, iš dalies determinuotos biologiškai, įgijimui ir visaverčiam atsiskleidimui (Ensink & Mayes, 2010; Hughes & Leekam, 2004). O mentalizacijos teorijoje, kaip minėjome, prieraišumo santykiai yra esminis veiksnys, užtikrinantis mentalizacijos gebėjimo raidą

(Ensink & Mayes, 2010). Taip pat didelėje dalyje psichikos teorijos tyrimų daugiausia dėmesio skiriama kito žmogaus, o ne savo paties psichikos būsenoms suprasti. Psichikos teorijos tyrimai taip pat dažniausiai neapima santykių ir emocinių ypatumų interpretuojant elgesį psichikos būsenų perspektyvoje (Fonagy, Gergely, & Target, 2007), o tai yra ypač svarbu mentalizacijos teorijoje. Visgi svarbu pažymėti, kad šiandienis mokslinių tyrimų, skirtų mentalizacijai vaikų ir paauglių populiacijoje vertinti, ypatumas yra tas, kad psichikos teorijos užduotys daugumoje studijų ir yra naudojamos operacionalizuoti mentalizacijos kintamuosius.

Dar vienas terminas yra *motinos nu-manymas apie vaiko psichiką* (angl. *maternal mind-mindedness*). Šis terminas vartojamas apibūdinti motinų tendencijai elgtis su vaiku kaip su asmeniu, turinčiu psichiką (Meins et al., 1998). Jis gali būti vertinamas dvejopai: remiantis tuo, kiek motinos apibūdina savo vaiką jo psichikos būsenų kontekste (Meins et al., 1998), arba analizuojant, kiek motinos ir vaiko interakcijose pasireiškia motinos polinkis komen-

Lentelė. Mentalizacijos terminijos įvairovė tyrimuose, analizuojančiuose tėvų mentalizacijos ir vaikų prieraišumo sąsajas su vaiko mentalizacija

Pagrindinis terminas	Operacionalizacija tyrimuose	Vaikų ar tėvų tyrimai	Tyrimų pavyzdžiai
Mentalizacija	Emocijų supratimas	Vaikų	Rosnay & Harris (2002); Brumariu, Kerns, & Seibert (2012)
	Emocijų supratimas prieraišumo santykių kontekste	Vaikų	Repacholi & Trapolini (2004)
	Hipermentalizacija	Vaikų	Venta & Sharp (2015)
	Mentalizacijos tendencingumas	Vaikų	Sharp, Fonagy, & Goodyer (2006)
	Mentalizacijos tikslumas hipotetinėse situacijose su mokytojais ir bendraamžiais	Vaikų	Humfress, O'Connor, Slaughter, Target, & Fonagy (2002)
	Psichologinis paauglių žodynas kalbant apie savo prieraišumo santykius	Vaikų	Rosso et al. (2015)

Pagrindinis terminas	Operacionalizacija tyrimuose	Vaikų ar tėvų tyrimai	Tyrimų pavyzdžiai
Reflektyvioji funkcija	Prieraišumo santykių su savo tėvais kontekste	Vaikų	Benbassat & Priel (2012); Ensink et al. (2016)
		Tėvų	Fonagy et al. (1991)
	Prieraišumo santykių su savo tėvais kontekste (nukreipta į save arba į kitą)	Vaikų	Ensink et al. (2015)
	Prieraišumo santykių su savo tėvais kontekste (trauminės patirties)	Tėvų	Berthelot et al. (2015)
	Prieraišumo santykių su vaiku kontekste	Tėvų	Slade et al. (2005); Borelli et al. (2016)
Psichikos teorija	Klaidingo įsitikinimo supratimas	Vaikų	Fonagy et al. (1991); Ereky-Stevens (2008)
	Kito žmogaus būsenų supratimas remiantis veido išraiška	Vaikų	Hünefeldt, Laghi, Ortu, & Belardinelli (2013)
	Prieštaringų norų supratimas	Vaikų	Laranjo, Bernier, Meins, & Carlson (2010)
Motinos numanymas apie vaiko psichiką	Motinos polinkis apibūdinti savo vaiką jo psichikos būsenų kontekste	Tėvų	Meins et al. (1998)
	Motinos polinkis interakcijose su vaiku komentuoti numanomas kūdikio vidines būsenas	Tėvų	Meins et al. (2002)
	Motinos mentalizacijos tikslumas	Tėvų	Sharp et al. (2006)

tuoti numanomas kūdikio vidines būsenas (Meins et al., 2002). Motinos numanymas apie vaiko psichiką ir mentalizacija rodo dėmesį vidiniam pasauliui, tačiau motinos numanymas apie vaiko psichiką neapima ryšių tarp elgesio ir psichikos būsenų supratimo.

Aptartus pagrindinius skirtingų teorinių sampratų terminus ir tai, kaip jie operacionalizuojami tyrimuose, kuriuos apžvelgsime toliau, pateikiame lentelėje.

Mentalizacijos raidos veiksniai ankstyvojoje vaikystėje

Mentalizacijos teorijos požiūriu, kitų žmonių ir savęs supratimo vystymasis glaudžiai

susijęs su dviem raidos veiksniais: tėvų ir vaikų prierašumo santykiais ir juose pasireiškiančiu tinkamu tėvų kūdikio psichikos būsenų supratimu ir jų atspindėjimu (Fonagy & Bateman, 2007; Fonagy et al., 1991). Kaip teigia Fonagy ir bendraautoriai (1991), „vaiko mentalizacijos gebėjimų pamatas yra ankstyvųjų objektų santykių pastovumo ir saugumo laipsnis bei „pakankamai geras“ tėvų funkcionavimas“ (p. 642). Kūdikis mokosi pažinti psichikos reiškinius palaikydamas santykį su globėju tada, kai jis pats yra mentalizuojamas, t. y. jis suvokiamas kaip asmuo, turintis savo vidinę patirtį, vidinį pasaulį, kai jo psichikos būsenas supranta, atpažįsta juo besirūpinantis asmuo. Nuolati-

nės, tinkamos, nuo kūdikio patiriamo afekto nenutolusios, tačiau „pažymėtos“ (platesnį paaiškinimą žr. Fonagy et al., 2004) globėjo reakcijos į kūdikio emocines išraiškas bei poreikius suteikia jiems tokią formą, kad šie tampa prasmingi kūdikiui ir vis labiau suvaldomi (Fonagy et al., 2004).

Fonagy ir Target (1997), vėliau ir Sharp bei Fonagy (2008) teoriškai pagrindžia prierašumo saugumą kaip tokių kūdikio ir globėjo santykių, kuriuose randasi psichologinis supratimas, rodiklį. Tai santykiai, kai vaiko poreikiai patenkinami, globėjas yra prieinamas, reaguojantis į vaiko psichikos apraiškas. Saugiai prisirišęs vaikas jaučiasi saugus daryti prielaidas apie psichikos būsenas, galinčias paaiškinti globėjo elgesį (Fonagy & Target, 1997), o tai sudaro pagrindą mokymuisi priskirti psichikos būsenas kitiems, suprasti jų psichikos būsenas, leidžia suteikti žmonių elgesiui prasmę ir nuspėjamumą, t. y. mentalizuoti. Maža to, tik esant saugiems prierašumo santykiams vaikas įgyja supratimą, kad ir jo paties psichikos būsenos yra prasmingos, gali būti suprantamos bei reguliuojamos. Taigi, šie autoriai prierašumo saugumą, kurį kūdikis įgyja per santykį su motina, turinčia stiprią reflektvyvą funkciją, laiko esminiu veiksmu ankstyvojoje vaikystėje paties vaiko mentalizacijai vystytis. Manoma, kad socialiniai procesai, kurie skatina mentalizaciją, užtikrina ir prierašumo saugumą, kuris ir yra psichosocialinis pagrindas įgyti psichikos supratimą (Fonagy & Target, 1997). Sharp ir Fonagy (2008) tai iliustruoja modeliu, kuriame postūmį vaiko gebėjimui suprasti savo ir kitų psichiką ir susieti psichikos būsenas su elgesiu duoda ankstyvoje raidoje tarpusavyje susipynę veiksniai – tėvų mentalizacija ir vaiko prierašumo saugumas.

Kita vertus, mentalizacija yra daugia-komponentis reiškinys, skirtingi tėvų mentalizacijos dėmenys gali turėti nevienodą reikšmę vaiko prierašumo ir vaiko mentalizacijos vystymuisi: gali būti, kad svarbūs tiek bendras motinos gebėjimas mentalizuoti save ir kitus žmones, tiek savo santykių patirties mentalizacija (RF), tiek mentalizacija palaikant santykį su vaiku. Nėra aišku, ar šie skirtingi veiksniai vienodai siesis su vaiko prierašumu kaip pamatu vaiko mentalizacijos gebėjimų startui. Nors kurį laiką daugiausia teoriškai plėtotas požiūris akcentavo tėvų (motinos) reflektvyvosios funkcijos vaidmenį (Fonagy et al., 2004), šiandien pripažįstamas skirtingas „tėvų gebėjimo suprasti vaiką kaip savo psichologinių veiksmų autorių“ pobūdis: tėvų reflektvyvoji funkcija, motinų numanymas apie vaiko psichiką, tėvų metaemocijų filosofija ir jų kognicijos apie vaiko intencijas ir atribucijas bei mentalizacijos tikslumas (Fonagy et al., 1991; Slade, 2005; Sharp et al., 2006; Meins, 1997; Gottman et al., 2006, cituojama pagal Sharp & Fonagy, 2008). Negana to, turima matavimų įvairovė atskiriems tėvų mentalizacijos dėmenims vertinti gali duoti žinių ir apie galimus skirtingus mechanizmus, atsakingus už vaiko mentalizacijos raidą. Tad, aptardami empirinius tyrimus, kuriuose kaip veiksnys analizuojama tėvų mentalizacija, juos grupuosime pagal tai, kaip ji tyrimuose operacionalizuojama ir vertinama.

Tyrimų apžvalgą pradedame nuo tyrimų, kuriuose tėvų mentalizacija vertinta kaip *reflektvyvoji funkcija prierašumo santykiu su savo tėvais kontekste*. Vienas pirmųjų tokių tyrimų, kuris ir paskatino domėtis mentalizacija, buvo Fonagy ir kolegų (1991) darbas, atskleidęs, kad geresnė tėvų

RF susijusi su vaikų saugiu prieraišumu ankstyvojoje vaikystėje (vertintu „Nepažįstamos aplinkos“ metodu), kuris jau tolesniuose tyrimo etapuose prognozavo penkerių metų amžiaus vaikų psichikos teoriją (vertintą per klaidingo įsitikinimo supratimą) (Fonagy, M. Steele, M. Steele, & Holder, cituojama pagal Fonagy & Target, 1997) ir ambivalentiškų emocijų supratimą dar metais vėliau (Steele et al., 1999). Taigi šis tyrimas empiriškai patvirtina autorių teoriškai postuluojamą grandinę: motinos RF siejasi su saugiu prieraišumu, kurio svarba įrodoma vaiko psichikos teorijai ir emocijų supratimui 5–6 metų amžiuje. Šie teoriniai tvirtinimai ne tik dar kartą empiriškai įrodyti kitame tyrime, bet ir praplečiami: Ensink, Normandin ir kolegų tyrime (2016) prasčiau savo prieraišumo santykius reflektuojančių motinų kūdikiai dažniau turėjo dezorganizuotą prieraišumą, o tiesioginių sąsajų tarp motinos RF ir prieraišumo, kai jis skirstomas į saugų ir nesaugų, nebuvo. Gali būti, kad šie duomenys kalba apie socialinio konteksto ar vaiko individualius veiksnius, įsiterpiančius į ryšį tarp motinos RF ir kūdikio prieraišumo. Tirdami šias sąsajas vaikystėje smurtą ir / ar nepriežiūrą patyrusių motinų imtyje, Berthelot ir kolegos (2015) atskleidė, kad šioje imtyje tik prasta motinos RF apie jos pačios patirtas traumas, tačiau ne apie vaikystės santykius su tėvais prognozavo dezorganizuotą kūdikių prieraišumą. Tad vėlesni tyrimai skatina svarstyti apie skirtingo tėvų mentalizacijos pobūdžio vaidmenį: dėl tėvų sunkumų reflektuoti trauminius savo prieraišumo patirčių elementus gali vystytis dezorganizuotas prieraišumas, o pakankama motinos RF svarbi organizuotoms prieraišumo strategijoms.

Antroje tyrimų kryptyje tėvų *reflektyvioji funkcija vertinama santykių su vaiku kontekste*, naudojant Tėvų raidos interviu (Slade, 2005). Paties metodo autorės ir jos kolegų tyrimas (Slade et al., 2005) atskleidė, kad didesni motinų RF santykiuose su vaiku įverčiai buvo stipriai susiję su saugiu prieraišumu. Vaikų, kuriems buvo būdingas nesaugus, nerimastingas ir dezorganizuotas prieraišumas, motinos turėjo prasčiausią reflektyviąją funkciją, o saugiai ir nesaugiai bei vengiančiai prisirišusių vaikų motinų RF reikšmingai nesiskyrė. Motinų mentalizacijos ir vaikų prieraišumo saugumo ryšį patvirtina ir Grienberger, Kelly ir Slade (2005) tyrimas, bet jis parodo, kad motinos elgesys yra dalinis tarpininkas, per kurį motinos RF atsiskleidžia interakcijose su vaiku. Nustatyta, kad tos motinos, kurios atvirai geba reflektuoti vaikų emocijas ir intencijas, t. y. turi stipresnę RF, geriau gali išbūti ir susitvarkyti su kūdikio pažeidžiamumu, taip išvengdamos savo pačių neintegruotų baimių ar priešiško antplūdžių. Stacks ir kolegų (2014) tyrimas taip pat patvirtino motinų RF sąsajas su vaiko prieraišumo saugumu, bet dar atskleidė ir kitą tarpininką – motinų jautrumą vaiko signalams.

Trečios tyrimų krypties, kurioje mentalizacija yra įvardijama kaip *motinos numanymas apie vaiko psichiką*, rezultatai rodo, kad didesnis motinos polinkis apibūdinti vaiką psichologiškai susijęs su ankstyvu vaikų prieraišumo saugumu ir su penkerių metų vaikų aukštesnio lygio psichikos teorijos užduočių atlikimu, tačiau prieraišumo saugumas nėra susijęs su vaikų PT (Meins et al., 2002). Su dalimi šių rezultatų dera ir keletas kitų tyrimų, kuriais nustatytas ryšys tarp motinos numanymo apie vaiko

psichiką ir ketverių metų vaikų PT (Meins, Fernyhough, Arnott, Leekam, & De Rosnay, 2013), atskleistos sąsajos su skirtingais vaikų PT ypatumais (Laranjo et al., 2010), radiniai. Reikia paminėti, kad motinos numanymo apie vaiko psichiką prognostiškumas vaiko PT nėra patvirtinamas, kai tai koduojama struktūruotose mamos ir vaiko sąveikose (Ereky-Stevens, 2008) arba kai vaiko PT vertinama iki ketverių metų amžiaus (Dore & Lillard, 2014). Galima manyti, kad nevienareikšmis motinos numanymo apie vaiko psichiką ryšys su vaiko PT gali būti aiškinamas tuo, jog motinos numanymas apie vaiko psichiką nurodo tik dalį jos mentalizacijos gebėjimo.

Taiigi, remiantis šiais empiriniais duomenimis, galima svarstyti, kad motinos mentalizacijos vaidmuo ankstyvojoje vaiko raidoje yra universalus veiksnys: jis generuoja ir saugaus prieraišumo aplinką, ir susijęs su paties vaiko mentalizacijos procesais. Tai ne tik teorinis postulatas, bet ir daugeliu tyrimų jau patvirtintas empirinis faktas. Gauti rezultatai paremia Sharp ir Fonagy (2008) mintį, kad „jei tėvų mentalizacijos procesai nėra optimalūs, jie gali turėti pasekmių vaiko psichosocialiniam funkcionavimui“ (p. 749), mūsų apžvelgtuose tyrimuose – prieraišumo saugumui, o šis – vaiko mentalizacijai.

Toliau analizuojant aptariamų veiksmių sąsajas ikimokykliniame amžiaus tarpinyje, svarbu turėti mintyje tai, kad vaiko prieraišumo sklaidoje vis svarbesnį vaidmenį didėjant amžiui atlieka vidinės reprezentacijos (Dwyer, 2005). Mažų vaikų, kurių prieraišumo saugumas vertintas jau ne prieraišumo elgesio, o reprezentacijų pagrindu (Fonagy, Redfern, & Charman, 1997), tyrimai parodė, kad saugus prie-

raišumas susijęs su tikslesne psichikos teorija. Emocijų supratimą laikant vienu iš vaiko mentalizacijos ypatumų, yra tyrimų, atskleidžiančių, kad jau mažų vaikų (ikimokyklinukų) prieraišumo saugumas susijęs su geresniu emocijų supratimu tiek prieraišumo santykiuose, tiek kituose socialiniuose kontekstuose (De Rosnay & Harris, 2002). Maža to, remiantis empiriniais tyrimais galima kelti prielaidas, kad prieraišumo strategijos svarbios jau ikimokykliniu laikotarpiu ir galbūt sukuria aplinkybes diferencijuoti mentalizacijos raidos trajektorijai. Repacholi ir Trapolini (2004) tyrime prieraišumo saugumas buvo susijęs su klaidingo įsitikinimo ir emocijų užduočių atlikimu, tiek kai užduotyse pagrindinis veikėjas buvo nesusijęs su vaiku, tiek kai tai buvo mama. Tačiau vaikai, kuriems buvo būdingas didelis vengimas prieraišumo santykiuose (buvo dideli įverčiai pagal prieraišumo vengimo dimensijos skalę), pasižymėjo didesniais sunkumais suprasdami motinos klaidingus įsitikinimus. Tai reiškia, kad prieraišumo reprezentacijos interferuoja su vaiko gebėjimu turimas mentalizacijos (psichikos teorijos) galimybes panaudoti artimame santykiuje. Prieraišumo reprezentacijų svarba gali būti dar didesnė vėlesniais raidos laikotarpiais, kai vyksta esminės prieraišumo sistemos transformacijos.

Tėvų mentalizacijos ir vaiko prieraišumo sąsaja su mentalizacija vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje

Vaikui įgyjant sudėtingesnių mąstymo, emocijų supratimo gebėjimų, plečiantis perspektyvos supratimui, atsiranda vis daugiau galimybių mentalizacijos gebė-

jimui gerėti vykstant raidos procesams (Ensink & Mayes, 2010). Be šių raidos pokyčių, prierašumo santykiuose padėtas pagrindas lieka aktualus mentalizacijos gebėjimo raiškai, kokybei ir tolesniam vystymuisi (Luyten & Fonagy, 2015). Visgi, kaip minėjome, dėl vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje vykstančių prierašumo sistemos (Dwyer, 2005; Allen, 2008) ir socialinių bei kognityvių pokyčių nėra aišku, ar Fonagy ir bendraautorių teorinis požiūris, kad mentalizacijos raidai svarbų postūmį duoda tėvų mentalizacija ir vaiko prierašumo saugumas, gali būti perkeltas į vėlesnį raidos periodą.

Siekiant paaiškinti mentalizacijos vėlesnėje raidoje ir vaiko prierašumo sąsajas, svarbu aptarti prierašumo pokyčius, vykstančius vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje. Visų pirma, vidurinėje vaikystėje, besivystant kalbai ir sudėtingesniems mąstymo procesams, vyksta prierašumo sistemos, elgesio ir reprezentacijų transformacija (Dwyer, 2005). Ankstyvieji, specifiški vidiniai darbiniai modeliai, būdingi skirtingiems santykiams, integruojami į apibendrintas reprezentacijas (Colle & Del Giudice, 2011). Daroma prielaida, kad šie apibendrinti vidiniai darbiniai modeliai turi įtakos tam, kaip apdorojama su prierašumu susijusi socialinė (Dykas & Cassidy, 2007) ir net su prierašumu nesusijusi (Dykas & Cassidy, 2011) informacija. Prierašumo saugumas šiuo laikotarpiu žymi ne tik aktualių vaiko santykių reprezentacijas, bet ir ankstyvųjų patirčių su tėvais (globėjais) kokybę. Taip prierašumo saugumas vykstant raidai suvokiamas kaip vis labiau atspindintis vaiko santykį su jo paties psichikos veikla: saugumas tyrinėti vidinį pasaulį, kuris išsivysto kaip dalis

iš pradžių bendrų psichikos procesų tarp kūdikio ir globėjo, lieka su vaiku kaip pakankamai stabilus psichinio funkcionavimo dėmuo (Fonagy et al., 1991). Be to, kinta lūkesčiai, susiję su prierašumo asmeniu: vaikas nebe taip aktyviai siekia akivaizdžiai palaikančio prierašumo asmens elgesio. Vis svarbesnis tampa suvokiamas tėvų prieinamumas / pasiekiamumas ir pasitikėjimas, kad reikiamu metu jų parama bus pasiekama, o tai ir tampa svarbiausiu prierašumo pasireiškimu šiame tarpsnyje (Bosmans & Kerns, 2015). Taigi, vaikui bręstant, prierašumo saugumas tampa jau ne tik santykių saugumo indikatoriumi, bet vis labiau ir paties vaiko charakteristika (Mayselless, 2005). Kitas didelis pokytis prierašumo sistemoje yra naujų prierašumo asmenų, t. y. draugų, romantinių partnerių, atsiradimas. Vidurinėje vaikystėje šis pokytis pradeda ryškėti, tačiau dažniausiai pirminiai prierašumo asmenys vis dar būna tėvai, o vaikui pereinant į paauglystę vis didėja draugų, kaip prierašumo asmenų, svarba (Allen, 2008; Bosmans & Kerns, 2015). Kita vertus, nors pereidami į paauglystę vaikai sprendžia atsiskyrimo nuo tėvų uždavinį, ieškodami savo autonomijos (Steele, Bate, Nikitiades, & Buhl-Nielsen, 2015), naujos pusiausvyros tarp tyrinėjimo ir saugumo (Allen, 2008) ir į prierašumo sistemą įtraukiami nauji asmenys, tėvai išlieka tie asmenys, į kuriuos didelio distreso metu nemaža dalis paauglių kreipiasi paramos, atsisuka siekdami patenkinti saugumo poreikį (Allen, 2008). Todėl tikėtina, kad prierašumo saugumas bus palaikomas ne tik jau internalizuotų vaiko reprezentacijų, bet ir tėvų tinkamų reakcijų, pakankamos mentalizacijos tiek stresinėmis situacijomis, tiek padedant / netrukdamt vaikui

atrasti jam tinkamą balansą tarp artumo ir autonomijos. Šią prielaidą galima grįsti vieno iš naujausių tyrimų, atskleidžiančių, kad mamų į vaiką nukreipta RF vidurinėje vaikystėje yra susijusi su vaiko prieraišumo saugumu, duomenimis (Borelli et al., 2016). Visa tai leistų teoriškai samprotauti, kad tiek prieraišumas, tiek tėvų mentalizacija turėtų būti svarbūs mentalizacijos koreliatai ir vėlesnėje raidoje – prieraišumo saugumas kaip pagrindas, leidžiantis tyrinėti savo ir kitų psichiką, o jam palaikyti vis dar yra svarbus aktualus ryšys su tėvais. Kita vertus, dėl didėjančių vaiko kognityvių galimybių tėvų mentalizacija gali būti svarbus veiksnys ir neatsižvelgiant į vaiko prieraišumo patirtis. Vaikui įveikiant naujas, skirtingas raidos užduotis (mokykla, nauji socialiniai ryšiai, didėjantys reikalavimai, paauglystės pokyčiai), mezgant naujus ryšius su bendraamžiais, susiduriant su sudėtingomis tarpasmeninėmis situacijomis, tėvų gebėjimas mentalizuoti, atliepti besikeičiančius vaiko poreikius, padėti susigaudyti savyje ir kituose, tarpasmeniuose santykiuose gali būti traktuojamas ir kaip tiesioginis veiksnys, palaikantis mentalizacijos gebėjimo įtvirtinimą ir raišką (ar tam trukdantis).

Laikantis Fonagy ir kolegų požiūrio, kad tėvų RF ir vaiko prieraišumas ir vėliau raidoje lieka svarbūs vaiko mentalizacijai, šioms teorinėms formuluotėms pagrįsti vis dar stokojama išsamių empirinių duomenų. Mūsų žiniomis, šiandien nėra nė vienos studijos, apimančios visus tris teorinio požiūrio elementus. Kita vertus, esama tyrimų, kurių pagrindu galima sieti mentalizaciją vidurinės vaikystės ir paauglystės laikotarpiu atskirai tiek su prieraišumo saugumu, tiek su tėvų mentalizacija.

Pirmiausia, esama empirinio pagrindo teigti, kad prieraišumo saugumas ir vėlesniais raidos laikotarpiais yra nuoseklus mentalizacijos koreliatas. Keletas tyrimų (Brumariu et al., 2012; Colle & Del Giudice, 2011; Humfress et al., 2002; Venta & Sharp, 2015) atskleidė, kad prieraišumo saugumas, vertintas tiek dimensiniu (reprezentacijų darnos), tiek kategoriniu (išskiriant prieraišumo strategijas) požiūriais, susijęs su įvairiais mentalizacijos indikatoriais – emociniu supratingumu, emocijų atpažinimu bei kito žmogaus elgesio supratimu ir vidinių būsenų aiškinimu (PT užduotys), taip pat mažesniais mentalizacijos sunkumais (autoriai tai įvardija hipermentalizacija, tai netiksli, nuo realybės nutolusi mentalizacija). Antra, minėti tyrimai skatina atkreipti dėmesį į dezorganizuotą prieraišumą, kurį turintys vaikai ir paaugliai pasižymi menkesniais mentalizacijos gebėjimais: emociniu supratingumu (Brumariu et al., 2012), gebėjimu diferencijuoti emocijas (Colle & Del Giudice, 2011), mentalizacijos tikslumo stoka (Venta & Sharp, 2015). Trečia, įdomūs ir prieštaringi rezultatai išryškėjo nagrinėjant prieraišumo strategijas: dalis paauglių, turinčių nesaugų vengiantį prieraišumą, labai gerai atliko psichikos teorijos užduotis, tačiau jų mentalizacija apie prieraišumo santykius buvo gerokai prastesnė (Humfress et al., 2002). Autoriai tai interpretuoja kaip nuorodą, kad daliai tokių paauglių sunku nuosekliai kalbėti apie savo prieraišumo patirtis ir vengimą jie naudoja kaip strategiją susitvarkyti su stresu ir patirtimis prieraišumo kontekste, tačiau tai netrukdo svarstyti ir suprasti kito žmogaus psichikos būsenas, t. y. mentalizuoti atsietai nuo prieraišumo santykio. Kitame tyrime (Venta & Sharp, 2015) prieraišumo

strategijų analizė parodė, kad vengiantį, nerimastingą ir saugų prieraišumą turinčių paauglių mentalizacija yra panašaus lygio, tačiau skiriasi nuo dezorganizuotą prieraišumą turinčių paauglių, kurių mentalizacija prastesnė. Dar vienas tyrimas, kuriame analizuotos su prieraišumu susijusio vengimo ir nerimastingumo ir PT sąsajos, atskleidė, kad paauglystėje, o ypač jaunesniojoje, tik nerimastingas, bet ne vengiantis prieraišumas buvo neigiamai susijęs su mentalizacijos tikslumu (Hünefeldt et al., 2013). Autoriai, aptardami keletą interpretacijų, kaip vieną iš, ko gero, realistiškiausių paaiškinimų pateikia prielaidą, kad galbūt abu reiškiniai priklauso nuo trečiojo – motinos nenuoseklumo, kuris laikomas nerimastingo prieraišumo veiksniumi, kartu komplikuoja ir PT įgijimą.

Apibendrinant empirinius duomenis apie prieraišumo ir mentalizacijos vėlesnėje raidoje ryšį, galima matyti, kad prieraišumo saugumas turėtų būti suprantamas kaip mentalizacijai svarbus veiksnys tiek vaikystėje, tiek paauglystėje. Nors Humfress ir kolegos (2002) svarsto, kad mentalizacija ir prieraišumas yra susiklojantys reiškiniai, nes jie yra „dalis tų pačių ar panašių raidos procesų < ... >, kuriuos Bowlby aprašė kaip į tikslą orientuotą partnerystę“ (p. 874), tyrimai rodo, kad jie gali atsiskleisti ir kaip skirtingi reiškiniai, kuriuos žymi tai, kad jau paauglystėje prieraišumo strategijos lemia, kaip panaudojamas mentalizacijos gebėjimas. Kita vertus, mentalizacijos raidai ir sklaidai, remiantis turimais tyrimų duomenimis, svarbesnis veiksnys yra prieraišumo organizavimo stoka – dezorganizuotas prieraišumas, kuris implikuoja santykio palaikymo ir adaptyvumo stoką, o kartu ir mentalizacijos deficitą. Tai dera ir su kitų

tyrimų duomenimis, kur dezorganizuotas, o ne nesaugus prieraišumas, kuris pagrįstas organizuotomis ir kartu adaptyvesnėmis strategijomis, stipriausiai susijęs su įvairaus pobūdžio sunkumais (pvz., Borelli, David, Crowley, & Mayes, 2010).

Empiriniai tyrimai, analizuojantys, kaip susiję skirtingi tėvų ir vaikų mentalizacijos dėmenys vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje, taip pat suteikia duomenų, patvirtinančių teorines prielaidas, kad esama šių veiksmų ryšių. Vienas pirmesnių tyrimų, atskleidęs motinų ir vaikų mentalizacijos sąsajas vidurinėje vaikystėje, buvo Sharp ir kitų (2006) studija, kurioje remtasi Meins pasiūlytais motinų numanymo apie vaiko psichiką vertinimo principais. Šiame tyrime motinos mentalizacijos tikslumas vertintas sulyginant vaikų atsakymus apie galimas bendraamžių mintis socialinėse situacijose ir jų mamų spėjimus, kokie buvo jų vaiko atsakymai. Didesnis atsakymų sutapimo procentas rodė didesnę motinos mentalizacijos tikslumą. Tyrimas atskleidė, jog netiksliai motinų mentalizacija susijusi su pernelyg teigiamu (laikomas neadaptyviu) vaikų mentalizacijos stiliumi. Tai leidžia svarstyti, kad motinos gebėjimas numatyti vaiko atribucijas yra svarbus jo gebėjimui realistiškai mentalizuoti kitus žmones.

Tėvų ir vaikų mentalizacijos sąsajų vaizdą išplečia Benbassat ir Priel (2012), Ensink ir kolegų (2015) bei Ensink, Bégin, Normandin ir Fonagy (2016) tyrimai, kuriuose dėmesys sutelkiamas į vaikų ir tėvų reflektyviosios funkcijos tarpusavio santykiuose ryšius. Benbassat ir Priel (2012) tyrimo duomenys rodo tvirtas sąsajas tarp populiacijos grupės tėvų ir jų paauglių vaikų reflektyviosios funkcijos jų tarpusavio prieraišumo santykiuose. Geriau santykius

su savo paaugliu vaiku reflektuojantys tėvai turėjo geriau tų pačių santykių kontekste reflektuojančius vaikus. Ensink ir kitų (2015) bei Ensink, Bégin ir kitų (2016) tyrimai, kuriuose dalyvavo vaikai, patyrę ir nepatyrę seksualinę prievartą, ne tik patvirtina ryšį tarp motinų ir vaikų RF bendroje imtyse, bet ir kartu išryškina skirtingą trauminės patirties svarbą vaiko RF apie save ir apie kitus žmones vidurinėje vaikystėje. Pirmajame tyrime aptikta, kad motinos RF lieka reikšminga vaiko RF apie save net kai atsižvelgiama į patirtą smurtą (Ensink et al., 2015). Tai rodo motinų gebėjimo matyti vaiką kaip turintį savo vidinį pasaulį svarbą vaiko gebėjimui reflektuoti save net ir tada, kai vaiko patirtyje yra susidūrimas su traumine patirtimi, tačiau motinos RF tampa nereikšminga vaiko, patyrusio smurtą, mentalizacijai apie kitus. Antrajame Ensink, Bégin ir kolegų tyrime (2016) vaiko RF vertinama neišskiriant į save ir į kitus nukreiptos RF ir čia atsiskleidžia, kad tik smurto patyrimas, tačiau ne motinos RF reikšmingai prognozuoja vaiko RF. Šiek tiek skirtingi rezultatai, iš vienos pusės, nurodo ypatingą motinos RF svarbą vaiko į save nukreiptai mentalizacijai nepalankiomis sąlygomis. Iš kitos pusės, tai atkreipia dėmesį į būtinybę analizuoti skirtingus mentalizacijos dėmenis, siekiant atskleisti išsamesnį mentalizacijos raidos vaizdą.

Galiausiai, tyrimuose (Rosso et al., 2015; Scopesi, Rosso, Viterbori, & Panchieri, 2015) atskleidžiama ir motinų RF savo prieraišumo santykių su tėvais kontekste svarba jaunesniųjų paauglių mentalizacijai. Rezultatai rodo, kad geresnė bendra mamų RF savo santykių su tėvais kontekste yra susijusi su dviem paauglių mentalizaci-

jos ypatumais. Visų pirma, su platesniu psichologiniu paauglių žodynu kalbant apie savo prieraišumo patirtis (Rosso et al., 2015; Scopesi et al., 2015) ir, antra, su jų mentalizacijos tikslumu hipotetinėse situacijose su mokytojais ir bendraamžiais (Rosso et al., 2015). Vadinasi, motinų gebėjimas gerai reflektuoti savo prieraišumo patirtis išlieka svarbus veiksnys vaiko mentalizacijos raiškai paauglystėje. Be to, Scopesi ir kolegų (2015) tyrimo rezultatai atskleidžia, kad neužtikrintumo (tai laikoma geros mentalizacijos ženklu) rodikliai tiek jaunesniųjų paauglių, tiek mamų kalboje apie prieraišumo patirtis buvo susiję, tačiau tiesioginio ryšio tarp mamų ir vaikų psichologinio žodyno apimties ir dažnio nebuvo aptikta. Tai skatina svarstyti, kad ne žodyno platumas pats savaime, bet motinos supratimas, kad psichikos būsenos nėra permatomos, visiškai tiksliai nuspėjamos, yra svarbus vaiko mentalizacijai. Kartu šie rezultatai atkreipia dėmesį, kad vaiko mentalizacijai gali būti reikšminga ne motinos kalba pati savaime, tačiau ja perduodamas gebėjimas matyti ir reflektuoti sąsajas tarp psichikos būsenų, elgesio ir matyti žmones kaip turinčius vidinį pasaulį.

Aptarti tyrimai pateikia empirinių nuorodų, kad teorinės prielaidos, jog tėvų mentalizacija yra vaiko mentalizacijos veiksnys, gali būti perkeltos ir į vėlesnius raidos periodus. Šiandien turimi empiriniai tyrimai kol kas neleidžia atsakyti į klausimą, ar tėvų mentalizacija yra tiesioginis ir savarankiškas veiksnys, ar su vaiko mentalizacija ji susijusi netiesiogiai, t. y. per prieraišumą. Vaiko prieraišumo saugumo, kaip galimo mediatoriaus, vaidmenį būtų galima grįsti tyrimo duomenimis, parodančiais, kad mamų į vaiką nukreipta RF

vidurinėje vaikystėje yra susijusi su vaiko prierašumo saugumu (Borelli et al., 2016).

Apibendrinimas ir nuorodos tolesniems tyrimams

Straipsnyje apžvelgėme teorinius požiūrius ir jais remiantis atliekamus tyrimus, siekiančius atsakyti, kaip vaiko gebėjimo suprasti savo ir kito vidinį pasaulį, t. y. mentalizacijos, raida yra susijusi su tėvų gebėjimu mentalizuoti ir vaiko prierašumu. Apžvelgus ankstyvos raidos tyrimus, atsiskleidžia, kad šiuolaikinio psichodinaminio požiūrio keliamos prielaidos, kad vaiko mentalizacija vystosi esant saugiems prierašumo santykiams ir lydima pakankamai geros tėvų mentalizacijos, iš dalies patvirtinamos empiriniais duomenimis. Skirtingi tyrimai rodo, kad tėvų gebėjimas reflektuoti prierašumo santykius yra reikšmingas veiksnys jo prierašumo saugumui (Fonagy et al., 1991; Slade et al., 2005) ir mentalizacijos, vertintos pasitelkus PT užduotis, įgijimui (Laranjo et al., 2010; Meins et al., 2013). Pirma, matome, kad motinų mentalizacija užtikrina saugų prierašumą ir, remiantis tyrimų duomenimis, yra svarbi organizuoto prierašumo strategijoms. Nesant pakankamos reflektyviosios funkcijos, sutrikdomas tėvų gebėjimas atliepti vaiko poreikius, tinkamai jį mentalizuoti, ir tai gali prisidėti prie dezorganizuoto prierašumo susidarymo, o šis, apžvelgtų tyrimų duomenimis, susijęs su prastesniais mentalizacijos gebėjimais jau ankstyvoje raidoje. Maža to, šis ryšys išlieka ir vėlesniais laikotarpiais: tiek vaikai, tiek paaugliai, kurių prierašumas dezorganizuotas, turi prastesnius mentalizacijos, vertintos įvairiais požiūriais, gebėjimus. Antra, nors jau ankstyvojoje

vaikystėje empiriškai nustatytas ryšys tarp vaiko prierašumo ir mentalizacijos būna reikšmingas ir vėliau, kartu pastebima ir jo diferenciacija. Viena vertus, yra neabejotinų duomenų, rodančių prierašumo saugumo svarbą mentalizacijai (Brumariu et al., 2012; Venta & Sharp, 2015). Kita vertus, tyrimų, kuriais analizuojamos skirtingų prierašumo strategijų sąsajos su vaiko mentalizacija, rezultatai kol kas nėra itin darnūs. Sugretinę ikimokyklinio amžiaus tarpsnio (Repacholi & Trapolini, 2004) ir jaunosios paauglystės (Humfress et al., 2002) tyrimo rezultatus matome, kad yra duomenų, rodančių, jog vengiančio prierašumo strategija gali interferuoti su vaiko mentalizacija artimų santykių kontekste skirtinguose raidos tarpsniuose. Kituose tyrimuose tik dezorganizuotas arba nerimastingas (Hünfeldt et al., 2013) prierašumas siejamas su prastesne mentalizacija. Taigi empiriniai duomenys ne tik įtvirtina prierašumą kaip vaiko mentalizacijos veiksnį, bet ir atskleidžia naują dalyką, kad ne tiek prierašumo saugumas, kiek prierašumo sistemos organizacija apskritai yra sėkmingos mentalizacijos raidos sąlyga. Trečia, apžvelgti empiriniai duomenys taip pat įtvirtina motinų mentalizaciją kaip būtiną sąlygą vaiko mentalizacijos raidai nuo ankstyvojo laikotarpio iki paauglystės, tačiau atkreipia dėmesį į tai, kad skirtingi motinos mentalizacijos gebėjimo dėmenys gali būti svarbūs vaiko ir paauglio mentalizacijos raiškai. Taigi, galima teigti, kad Sharp ir Fonagy (2008) postuluojamas modelis iš dalies perkeltinas ir į vėlesnę raidą: tiek tėvų mentalizacija, tiek vaiko prierašumas yra svarbūs vaiko mentalizacijos veiksniai. Kita vertus, vis dar nepakanka empirinių duomenų, kurie leistų paaiškinti

galimus aptariamų procesų sąveikos vėlesnėje raidoje mechanizmus. Gali būti, kad tėvų mentalizacija vėlesniais raidos periodais netenka pagrindinio vaidmens ir su vaiko mentalizacija ji susijusi per prieraišumą kaip tarpinį veiksnį. Tai būtina tikrinti empiriniais tyrimais, apimančiais visus tris modelio komponentus. Tęstiniai tyrimai, įtraukiantys visus tris veiksnius, kartu tiek ankstyvoje, tiek vėlesnėje raidoje reikšmingai prisidėtų prie dabartinių

empirinių duomenų įtvirtinimo ir teorinių formuluočių išplėtimo. Nepaisant to, jau dabar turimi duomenys ir jais remiantis formuluojamos išvados pateikia labai svarbių žinių klinicinei praktikai: konsultavimo ir psichoterapiniame darbe su vaikais ypač svarbu daug dėmesio skirti darbui su tėvais, siekiant suprasti jų galimybes atliepti vaiko psichines būsenas, susieti jas su elgesiu ir taip kurti erdvę rasti ir skleisti vaiko galimybėms suprasti save ir kitus.

LITERATŪRA

Allen, J. P. (2008). The Attachment System in Adolescence. In J. Cassidy, P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications* (2nd ed., pp. 419–435). New York: Guilford Press.

Allen, J. G., Fonagy, P., & Bateman, A. (2008). *Mentalizing in Clinical Practice*. Washington, DC: American Psychiatric Pub.

Astington, J. W., Pelletier, J., & Homer, B. (2002). Theory of mind and epistemological development: The relation between children's second-order false-belief understanding and their ability to reason about evidence. *New Ideas in Psychology, 20* (2–3), 131–144. doi: 10.1016/S0732-118X(02)00005-3.

Baron-Cohen, S., Leslie, A. M., & Frith, U. (1985). Does the autistic child have a “theory of mind?” *Cognition, 21* (1), 37–46. doi: 10.1016/0010-0277(85)90022-8.

Benbassat, N., & Priel, B. (2012). Parenting and adolescent adjustment: The role of parental reflective function. *Journal of Adolescence, 35* (1), 163–174. doi: 10.1016/j.adolescence.2011.03.004.

Berthelot, N., Ensink, K., Bernazzani, O., Normandin, L., Luyten, P., & Fonagy, P. (2015). Intergenerational transmission of attachment in abused and neglected mothers: The role of trauma-specific reflective functioning. *Infant Mental Health Journal, 36* (2), 200–212. doi: 10.1002/imhj.21499.

Borelli, J. L., David, D. H., Crowley, M. J., & Mayes, L. C. (2010). Links between disorganized attachment classification and clinical symptoms in school-aged children. *Journal of Child and Family Studies, 19* (3), 243–256. doi: 10.1007/s10826-009-9292-8.

Borelli, J. L., St. John, H. K., Cho, E., & Suchman, N. E. (2016). Reflective functioning in parents of school-aged children. *American Journal of Orthopsychiatry, 86* (1), 24–36. doi: 10.1037/ort0000141.

Bosmans, G., & Kerns, K. A. (2015). Attachment in middle childhood: Progress and prospects. *New Directions for Child and Adolescent Development, 148*, 1–14. doi: 10.1002/cad.20100.

Brumariu, L. E., Kerns, K. A., & Seibert, A. (2012). Mother-child attachment, emotion regulation, and anxiety symptoms in middle childhood. *Personal Relationships, 19* (3), 569–585. doi: 10.1111/j.1475-6811.2011.01379.x.

Colle, L., & Del Giudice, M. (2011). Patterns of attachment and emotional competence in middle childhood. *Social Development, 20* (1), 51–72. doi: 10.1111/j.1467-9507.2010.00576.x.

Dore, R. A., & Lillard, A. S. (2014). Do children prefer mentalistic descriptions? *The Journal of Genetic Psychology, 175* (1), 1–15. doi: 10.1080/00221325.2013.805712.

Dwyer, K. M. (2005). The meaning and measurement of attachment in middle and late childhood. *Human Development, 48* (3), 155–182. doi: 10.1159/000085519.

Dykas, M. J., & Cassidy, J. (2007). Attachment and the processing of social information in adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development, 117*, 41–56. doi: 10.1002/cd.193.

Dykas, M. J., & Cassidy, J. (2011). Attachment and the processing of social information across the life span: Theory and evidence. *Psychological Bulletin, 137* (1), 19–46. doi: 10.1037/a0021367.

- Ensink, K., Bégin, M., Normandin, L., & Fonagy, P. (2016). Maternal and child reflective functioning in the context of child sexual abuse: Pathways to depression and externalising difficulties. *European Journal of Psychotraumatology*, *7*. doi: 10.3402/ejpt.v7.30611.
- Ensink, K., & Mayes, L. C. (2010). The development of mentalisation in children from a theory of mind perspective. *Psychoanalytic Inquiry*, *30* (4), 301–337. doi: 10.1080/07351690903206504.
- Ensink, K., Normandin, L., Plamondon, A., Berthelot, N., & Fonagy, P. (2016). Intergenerational pathways from reflective functioning to infant attachment through parenting. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement*, *48* (1), 9–18. doi: 10.1037/cbs0000030.
- Ensink, K., Normandin, L., Target, M., Fonagy, P., Sabourin, S., & Berthelot, N. (2015). Mentalization in children and mothers in the context of trauma: An initial study of the validity of the Child Reflective Functioning Scale. *British Journal of Developmental Psychology*, *33* (2), 203–217. doi: 10.1111/bjdp.12074.
- Ereky-Stevens, K. (2008). Associations between mothers' sensitivity to their infants' internal states and children's later understanding of mind and emotion. *Infant and Child Development*, *17* (5), 527–543. doi: 10.1002/icd.572.
- Fonagy, P., Bateman, A. A., & Bateman, A. A. (2011). The widening scope of mentalizing: A discussion. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, *84* (1), 98–110. doi: 10.1111/j.2044-8341.2010.02005.x.
- Fonagy, P., & Bateman, A. W. (2007). Mentalizing and borderline personality disorder. *Journal of Mental Health*, *16* (1), 83–101. doi: 10.1080/09638230601182045.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L., & Target, M. (2004). *Affect Regulation, Mentalization, and the Development of the Self*. New York: Other Press.
- Fonagy, P., Gergely, G., & Target, M. (2007). The parent-infant dyad and the construction of the subjective self. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *48* (3–4), 288–328. doi: 10.1111/j.1469-7610.2007.01727.x.
- Fonagy, P., & Luyten, P. (2009). A developmental, mentalization-based approach to the understanding and treatment of borderline personality disorder. *Development and Psychopathology*, *21* (4), 1355. doi: 10.1017/S0954579409990198.
- Fonagy, P., Redfern, S., & Charman, T. (1997). The relationship between belief-desire reasoning and a projective measure of attachment security (SAT). *British Journal of Developmental Psychology*, *15*, 51–61. doi: 10.1111/j.2044-835X.1997.tb00724.x.
- Fonagy, P., Steele, M., Steele, H., Moran, G. S., & Higgitt, A. C. (1991). The capacity for understanding mental states: The reflective self in parent and child and its significance for security of attachment. *Infant Mental Health Journal*, *12* (3), 201–218. doi: 10.1002/1097-0355(199123)12:3<201::AID-IMHJ2280120307>3.0.CO;2-7.
- Fonagy, P., & Target, M. (1997). Attachment and reflective function: Their role in self-organization. *Development and Psychopathology*, *9* (4), 679–700. doi: 10.1017/S0954579497001399.
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L. (2014). Vaikų mentalizacijos vertinimas: galimybės ir iššūkiai. *Jaunųjų mokslininkų psichologų darbai*, *3*, 1–6.
- Gervinskaitė-Paulaitienė, L. ir Barkauskienė, R. (2014). Elgesio sunkumų turinčių paauglių mentalizacijos ypatumai. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*, *15*, 47–68. doi: 10.7220/2345-024X.15.3.
- Grienenberger, J. F., Kelly, K., & Slade, A. (2005). Maternal reflective functioning, mother-infant affective communication, and infant attachment: Exploring the link between mental states and observed caregiving behavior in the intergenerational transmission of attachment. *Attachment & Human Development*, *7* (3), 299–311. doi: 10.1080/14616730500245963.
- Ha, C., Sharp, C., Ensink, K., Fonagy, P., & Cirino, P. (2013). The measurement of reflective function in adolescents with and without borderline traits. *Journal of Adolescence*, *36* (6), 1215–1223. doi: 10.1016/j.adolescence.2013.09.008.
- Hughes, C., & Leekam, S. (2004). What are the links between theory of mind and social relations? Review, reflections and new directions for studies of typical and atypical development. *Social Development*, *13* (4), 590–619. doi: 10.1111/j.1467-9507.2004.00285.x.
- Humfress, H., O'Connor, T. G., Slaughter, J., Target, M., & Fonagy, P. (2002). General and relationship-specific models of social cognition: Explaining the overlap and discrepancies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, *43* (7), 873–883. doi: 10.1111/1469-7610.0013_7.
- Hünefeldt, T., Laghi, F., Ortu, F., & Belardinelli, M. O. (2013). The relationship between “theory of

- mind" and attachment-related anxiety and avoidance in Italian adolescents. *Journal of Adolescence*, *36* (3), 613–621. doi: 10.1016/j.adolescence.2013.03.012.
- Laranjo, J., Bernier, A., Meins, E., & Carlson, S. M. (2010). Early manifestations of children's theory of mind: The roles of maternal mind-mindedness and infant security of attachment. *Infancy*, *15* (3), 300–323. doi: 10.1111/j.1532-7078.2009.00014.x.
- Luyten, P., & Fonagy, P. (2015). The neurobiology of mentalizing. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, *6* (4), 366–379. doi: 10.1037/per0000117.
- Mayseless, O. (2005). Ontogeny of Attachment in Middle Childhood: Conceptualization of Normative Changes. In K. A. Kerns, R. A. Richardson (Eds.), *Attachment in Middle Childhood* (pp. 1–30). New York: Guilford Press.
- Meins, E., Fernyhough, C., Arnott, B., Lee-kam, S. R., & De Rosnay, M. (2013). Mind-mindedness and theory of mind: Mediating roles of language and perspectival symbolic play. *Child Development*, *84* (5), 1777–1790. doi: 10.1111/cdev.12061.
- Meins, E., Fernyhough, C., Russell, J., & Clark-Carter, D. (1998). Security of attachment as a predictor of symbolic and mentalising abilities: A longitudinal study. *Social Development*, *7*, 1–24. doi: 10.1111/1467-9507.00047.
- Meins, E., Fernyhough, C., Wainwright, R., Das Gupta, M., Fradley, E., & Tuckey, M. (2002). Maternal mind-mindedness and attachment security as predictors of theory of mind understanding. *Child Development*, *73* (6), 1715–1726. doi: 10.1111/1467-8624.00501.
- Repacholi, B., & Trapolini, T. (2004). Attachment and preschool children's understanding of maternal versus non-maternal psychological states. *British Journal of Developmental Psychology*, *22* (3), 395–415. doi: 10.1348/0261510041552693.
- Rosnay, M. De, & Harris, P. L. (2002). Individual differences in children's understanding of emotion: The roles of attachment and language. *Attachment & Human Development*, *4* (1), 39–54. doi: 10.1080/14616730210123139.
- Rosso, A. M., Viterbori, P., & Scopesi, A. M. (2015). Are maternal reflective functioning and attachment security associated with preadolescent mentalization? *Frontiers in Psychology*, *6* (August), 1–12. doi: 10.3389/fpsyg.2015.01134.
- Scopesi, A. M., Rosso, A. M., Viterbori, P., & Panchieri, E. (2015). Mentalizing abilities in preadolescents' and their mothers' autobiographical narratives. *The Journal of Early Adolescence*, *35* (4), 467–483. doi: 10.1177/0272431614535091.
- Sharp, C., & Fonagy, P. (2008). The parent's capacity to treat the child as a psychological agent: Constructs, measures and implications for developmental psychopathology. *Social Development*, *17* (3), 737–754. doi: 10.1111/j.1467-9507.2007.00457.x.
- Sharp, C., Fonagy, P., & Goodyer, I. M. (2006). Imagining your child's mind: Psychosocial adjustment and mothers' ability to predict their children's attributional response styles. *British Journal of Developmental Psychology*, *24* (1), 197–214. doi: 10.1348/026151005X82569.
- Slade, A. (2005). Parental reflective functioning: An introduction. *Attachment & Human Development*, *7* (3), 269–281. doi: 10.1080/14616730500245906.
- Slade, A., Grienenberger, J., Bernbach, E., Levy, D., & Locker, A. (2005). Maternal reflective functioning, attachment, and the transmission gap: A preliminary study. *Attachment & Human Development*, *7* (3), 283–298. doi: 10.1080/14616730500245880.
- Stacks, A. M., Muzik, M., Wong, K., Beeghly, M., Huth-Bocks, A., Irwin, J. L., & Rosenblum, K. L. (2014). Maternal reflective functioning among mothers with childhood maltreatment histories: Links to sensitive parenting and infant attachment security. *Attachment & Human Development*, *16* (5), 515–533. doi: 10.1080/14616734.2014.935452.
- Steele, H., Steele, M., Croft, C., & Fonagy, P. (1999). Infant–mother attachment at one year predicts children's understanding of mixed emotions at six years. *Social Development*, *8* (2), 161–178. doi: 10.1111/1467-9507.00089.
- Steele, M., Bate, J., Nikitiades, A., & Buhl-Nielsen, B. (2015). Attachment in adolescence and borderline personality disorder. *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy*, *14* (1), 16–32. doi: 10.1080/15289168.2015.1004882.
- Valle, A., Massaro, D., Castelli, I., & Marchetti, A. (2015). Theory of mind development in adolescence and early adulthood: The growing complexity of recursive thinking Ability. *Europe's Journal of Psychology*, *11* (1), 112–124. doi: 10.5964/ejop.v11i1.829.
- Venta, A., & Sharp, C. (2015). Mentalizing mediates the relation between attachment and peer problems among inpatient adolescents. *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy*, *14* (3), 323–340. doi: 10.1080/15289168.2015.1071997.

Vrouva, I., Target, M., & Ensink, K. (2012) Measuring Mentalization in Children and Young People. In N. Midgley, I. Vrouva (Eds.), *Mentalization-based Interventions with Children, Young People and Their Families* (pp. 54–76). East Sussex: Routledge.

Wellman, H. M., Cross, D., & Watson, J. (2001). Meta-analysis of theory-of-mind development: The truth about false belief. *Child Development*, 72 (3), 655–684. oi: 10.1111/1467-8624.00304.

A REVIEW OF DEVELOPMENTAL FACTORS OF MENTALIZATION IN CHILDHOOD AND ADOLESCENCE

Lina Gervinskaitė-Paulaitienė, Rasa Barkauskienė

S u m m a r y

The act of mentalisation refers to the capacity of understanding oneself and others in terms of intentional mental states (feelings, beliefs, intentions, and desires). Different definitions of this capacity for understanding mental states – such as theory of mind or reflective function – can be found in scientific literature along with subtle differences in conceptualisations of its development. Nevertheless, an increasing interest in interpersonal factors of development in mentalisation can be observed lately. One of the approaches in understanding the development of mentalisation is suggested by Fonagy and colleagues (1991, 2004), according to who the parent-child attachment and parental mentalisation are seen as key factors in the development of a mentalising capacity in children. Of these relationships, the ones in early development are discussed more widely. Much less is known theoretically and empirically about the relationships between parental mentalisation, a child's attachment and mentalisation in middle childhood and adolescence. During these stages of development, important changes take place in the attachment system as well as within behaviors and needs of a child, including a move towards more integrated attachment representations together with socio-cognitive developmental changes related to puberty. It is not clear if parental mentalisation and a child's attachment security remain of the same importance as they are in early childhood to the development and manifestation of child's mentalisation from middle childhood to adolescence. Within this context, the aim of this paper is to analyze and reveal the most important empirical findings related to the research of mentalisation in childhood and adolescence. In this way, we aim to highlight and critically evaluate certain theoretical

assumptions about the mentalisation of parents and a child's attachment security as factors of a child's mentalisation development. In this context, the aim of this paper is to analyze and to reveal the most important empirical findings related to the study of mentalisation in childhood and adolescence. An analysis of empirical studies showed that good parental mentalisation is important for attachment security and acquisition of theory of mind in early development. Data also reveals the importance of maternal reflective functioning for the development of organised attachment strategies. Moreover, poor maternal reflective functioning was related with disorganised attachment, which, according to different studies, was related to poorer mentalisation in early and in later development. Even though links between attachment security and mentalisation remain significant in middle childhood and adolescence, research findings indicate different relationships between strategies of attachment and mentalisation. It might be that not the attachment security itself, but the organisation of attachment representations might be an important condition for the development of mentalisation. Research findings show that maternal mentalisation remains important for the mentalisation of a child. On the other hand, there is still a lack of empirical data which could provide an opportunity to explain the mechanisms of how these processes interact in later development. An analysis of existing studies allows us to state that the approach-proposed development of mentalisation proposed by Fonagy and colleagues can partly be transferred to middle childhood and adolescence.

Keywords: mentalization, reflective function, theory of mind, early childhood, middle childhood, adolescence